

DİYANET

İlmi Dergi

*Cilt:38 * Sayı:1 * Ocak-Şubat-Mart 2002*

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı

*

Üç Ayda Bir Yayınlanır

ISSN 1300-8498 Diyanet İlmi Dergi, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı 1971-

OSMANLI TÂRİH TERMİNOLOJİSİ İLE İLGİLİ BÂZİ YANLIŞLAR

Prof. Dr. Mehmet MAKSUDOĞLU*

ÖZET

Yeryüzünde devletler ortaya çıktığında, Birleşmiş Milletler gibi bir kuruluştaki bir araya gelip “her topluluk şu merhalelerden geçmelidir” diye bir karara varmamışlardır; bir topluluğun iç yapısı ve gelişme süreci başka bir topluluğunkine benzemez.

Bunun en çarpıcı örneği, “korunan, gözetilen, esirgenen” demek olan “raiyyet” kelimesinin Avrupa’da yaygın olan feodalite düzenindeki yönetilenlere benzetilerek algılanması, tımar usûlünün feodalite sanılmasıdır. Oysa feodal düzende, o toprak üzerinde yaşayan insanlar, toprakla birlikte sahip değiştirmekteydiler. Tımarlı sipâhi ise, sadece, o toprağın vergisini devlet adına toplamakta, karşılığında, belli sayıda tam teçhizatlı asker bulundurmakta idi.

Anahtar Kelimeler

Devlet, Hümâyûn, Feth, Raiyyet, Feodalite, Cizye

1. GİRİŞ

İngilizlerin Almanlara karşı, Almanların da İngilizlere karşı duyduğu nefret, belki birçok kimse tarafından gereği gibi bilinmemektedir: İngiliz târihçi, Hitler’in ortaya çıkışını anlatırken, bu olayın “ırmakların, sonunda denize akması, orada son bulmasından daha fazla bir rastlantı olmadığını”, Alman târihinde hep aşırılık olduğunu, ya halkın isyankâr veya hükümdârın diktatör olduğunu, bu milletin târihinde orta yol, ılımlılık bulunmadığını ifade etmektedir. Hiçbir milletin târihi bu tenkitlere dayanamaz, devâm edemez, yaşayamaz (*no country’s history could survive such hostile scrutiny*) denilmesi karşısında da, görüşünde ısrâr ederek “ben ittihamda bulunmadım, vâkıalar bunu kendileri ortaya koydu” demektedir (Taylor, 1988, vii).

Çok büyük ölçüde ortak bir kültür ve dîn zemîni üzerinde gelişmiş olan bu milletlerin târihçileri birbirleri hakkında böyle değerlendirmelerde bulunuyorlarsa, Avrupa’nın birkaç yüzyıl boyunca korkulu rüyâsı olan Osmanlı’yı nasıl değerlendireceklerini tahmîn etmek güç olmasa gerektir. Bilinçaltına sinmiş birtakım

* Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi Anabilim Dalı Öğr. Üyesi.

duygulara, önyargılara, bir de Osmanlı kültürü ve dünyâ görüşüne yabancılık eklenince, Osmanlı Târîhi ile ilgili fâhiş yanlışlar birbirini kovalamakta, tekrarlar, birbirinden yapılan alıntılarla, bu yanlış kavram ve hükümler, gerçekmiş gibi kabûl görmekte, bizim dikkatsiz ve bilinçsiz tercümelerimizle de kendimize mâl edilmektedir.

Countries and peoples are enique and are not so easily lured into identity with each other save on limited, and specific points. (Emerson, 1967, vii)

Ülkelerin ve halkların ayrı özellikleri olduğu, sosyal yapıların değişik biçimde olduğu, bir siyâsi-sosyal varlığın, diğer bir siyâsi-sosyal yapıyla ancak sınırlı ve belli noktalarda benzerlik gösterebileceği gerçeği, Osmanlıya gelince, dâimâ gözardı edilmektedir.

Dünya görüşü ve siyaset alanına çıkış şartları, sosyal yapısı Avrupa'daki siyasi-sosyal kuruluşlarınkine hiç benzemeyen Osmanlı Devleti şimdiye dek, hep Avrupa topluluklarına benzetilerek ele alınmıştır.

Terim, târif edilmiş, sınırları belirlenmiş, kendisiyle ne kastedildiği, ne denilmek istendiği, açık seçik belli olan kelime demektir. Istılâh da, “üzerinde anlaşılmış, sulha varılmış, herkesin kabûl ettiği” gibi anlamlara gelir. “Kare” denilince nasıl “dört kenarı birbirine eşit, dört iç açısı da dik açı olan, karşılıklı kenarları birbirine paralel geometrik şekil” anlaşıyorsa, târih terimleri de öyle olmalıdır. Yoksa, “ben şu kelimeyle şu kavramı kastettim”, “şu terimi şu anlamda kullanıyorum” denmeğe başlanırsa, tam bir kavram kargaşası, büyük bir kaos ortaya çıkar. Birbirine benziyor diye, dikdörtgene “kare” demek ne kadar yanlışsa, sosyal terimleri de doğru olarak kullanmamak öylece yanlıştır.¹

Osmanlı târih terimleri ile ilgili başlıca yanlışlar şöyle sıralanabilir:

2. DEVLETİN ADI

Osmanlı Târîhi ile ilgili yanlışlık, bu siyâsi-ictimâî varlığın adından başlamaktadır. Batılılar Osmanlı Devleti'nden söz ederken *Ottoman Empire*, *l'Empire ottoman* demektedirler. Bu ifadelerin Osmanlıca'ya tercümesi *İmparatoriyye-i Osmaniyye* olmalıdır. Daha doğrusu, Osmanlı, kendi siyâsî teşekkülünden böyle bahsetmiş olsaydı, bu İngilizce ve Fransızca ibâreler, onun tercümesi olurdu. *Kesin bir gerçektir ki*, bir varlığa, kendi adından başka bir ad vermek *tahrif (distortion)* dir ve o varlığa *karşı* olmayı ifşa ve ilân eder; bu durum

¹ Batı'da Tarih'in **bilim** (science) değil, **san'at** (art) olarak algılanmasının hayli yaygın olduğunun farkındayız. Biz, yine de, Tarih'in **bilim** olarak kabûlü anlayışına göre bu makaleyi yazıyoruz.

da, bilimin temel kuralı olan *objektifliğe* taban tabana zıttır.²

Osmanlı siyasi-ictimai varlığının adı, kendilerinin ilk resmi vak'anüvisi (tarih yazıcısı) olan Na'imâ'nın kitâbında şu eklide geçmektedir: *el Kelâm fî Zuhûrid Devletil 'Aliyyetil Osmâniyye* (Pek Yüce Osmanlı Devleti'nin Ortaya Çıkışı Hakkında Bahis) (Naima, 1280, I, 6). Osmanlı, kendi devleti hakkında 'Aliyye (Pek Yüce) ve Seniyye (Parlak) sıfatlarını kullanmıştır: *Devlet-i 'Aliyye-i Osmâniyye* (Pek Yüce Osmanlı Devleti)³ veya *Devlet-i Seniyye* (Parlak, Muhteşem, Görklü Devlet), bazen da *Saltanat-ı Seniyye* (Parlak, Muhteşem Sultanlık). Osmanlı'da *devlet* kelimesi, Arapça'daki anlamından daha şümüllü mânâ kazanmış, saâdetin tâ kendisi olmak gibi bir anlamı da içermiştir.⁴

Rastgele bir arşiv belgesine bakalım:

Sultân Abdülazîz, Paris antlaşmasında tâdilât yapmak üzere 1870 yılında Londra'da toplanan ilgili taraflar temsilcilerinin hazırladığı belgeyi tasdik ederken, Osmanlı siyâsî varlığından *Devlet-i 'Aliyyemiz* diye söz etmekte, diğer siyâsî teşekkül başkanlarının sıfatları ise aynı belgede şöyle sıralanmaktadır.

Almanya *İmparatoru* ve Prusya *Kralı*,
Avusturya *İmparatoru* ve Bohemya ve Macaristan *Kralı*,
Fransa Hükûmet-i İcrâiyyesi *Reîsi*,
Birleşik Krallık ve Bretanya-yı Kebîr ve İrlanda *Kraliçesi*,
İtalya *Kralı*,
Bütün Rusyalar *İmparatoru*.

² Sözgelimi, Avrupalılar (Amerika, Avrupa'nın kültürel uzantısıdır), çok yakın zamanlara kadar *Müslüman* yerine *Muhammedan*; İslâm yerine de *Muhammedanism* kelimelerini kullanmakta idiler. Günümüzde artık Müslüman ve İslâm sözlerini kullanmakta iseler de, bu sözlerle kasdettikleri, yine zihinlerinde yerleşmiş olan *Muhammedan* ve *Muhammedanism* kavramlarıdır. O da şudur: Kendilerine *Hristiyan* diyenlerin inancına göre, Hz. Adem Cennette yasak meyveyi yiyerek *İlk Günah* (Original Sin) işlediği için, onun soyundan gelen bütün insanlar da bu günahla doğarlar. Tanrı, insanları bu günahtan kurtarmak için -hâşâ- oğlu *Jesus Christi* (Hz. İsa'yı) göndermiştir. *Christ* çarmıhta acı çekmiştir. (Kur'ân-ı kerime göre çarmıha gerilmemiştir: (En Nisâ (4): 157) (onu ne öldürdüler, ne de astılar, fakat öldürdükleri) onlara İsa gibi gösterildi). Peygamber Hz. İsa'yı -hâşâ- oğul Tanrı olarak kabul edenler, kendilerine *Hristiyan* (*Christian*) demektedir, *Baba-Oğul, Rûhul Kudüs* üçlemesine, *teslis* (*Trinity*)e inanmaktadırlar, ilk isimlerine de *Christian Name* (*Hristiyan adı*) denmektedir. *Hristiyan*, Hz. İsa'yı-hâşâ- Tanrı olarak kabul ettiği için, *Muhammedan* dediği Müslüman'ın da Hz. Muhamed'i -hâşâ- Tanrı olarak kabul ettiğini zanneder.

Osmanlı Cihan Devleti, Roma İmparatorluğu, İngiliz İmparatorluğu gibi, birçok kavimleri içinde bulundurduğu için, bu büyük siyasi kuruluşa da *sadece görünüştaki benzerliği esas alarak* imparatorluk yaftasını yapıştırılmışlardır.

³ 'Aliyye: Pek Yüce demektir, *Fa'iyl* vezninde mübâlağa (abartma) kalıbındadır, 'Âliye değil. 'Aliye, *Fâ'il* veznindedir, 'Yüce' demektir, sondaki yuvarlak tê, Devlet kelimesi muennes (feminin) olduğu için, mavsûf-sıfat uygunluğundan dolayı eklenmektedir.

⁴ Kanûnî Sultân Süleyman'ın şiiri bunu çok güzel anlatmaktadır.

*Halk içinde mu'teber bir nesne yok Devlet gibi
Olmaya Devlet Cihânda bir nefes sıhhat gibi.*

Kısacası, gerek Osmanlılar zamanında yazılmış olan târîh kitaplarında, Gerekse Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerde, *İmparatoriyye-i Osmâniyye* deyimine aslâ rastlanmaz. Devletin başındaki zâtın unvanları olarak da *Han*, *Hâkân*, *Pâdişâh*, *Halîfe*, *Hünkâr* deyimleri kullanılmıştır.

İmparatorluğun idârî, iktisâdi ve kültürel yönlerini görelim:

2.1. İdârî Durum

İmparatorlukta, bir hâkim kavim, bir de boyun eğdirilmiş, mahkûm kavimler vardır. İdâreciler, vâliler, komutanlar, subaylar, yüksek seviyedeki bürokratlar hep hâkim kavimdendir. Diğer kavimlerden olup da kendilerine görev verilen kişiler ise alt ve en alt kademededirler.

Osmanlı'da ise, sadrâzamların, vezîrlerin, beylerbeyilerin, sancak beylerinin, paşaların çoğu Türk asıllı değildir. Merkezî ordu, çok uzun bir müddet boyunca devşirilmiş ve Müslüman olmuş gençlerden kurulu idi. Osmanlı Cihân Devleti'ni dış ülkelerde temsîl edenlerin çoğu da Türk değildi. Meselâ Bavyera'daki Osmanlı Konsolosu *Aristarki Bey* idi. Londra'daki konferansta Osmanlı Murahhası (delegesi) *Konstantin Mosurus Paşa* idi. Osmanlı Cihân Devleti'nde Ermeni nâzır ve paşalar da vardı.

2.2. İktisâdi Durum

İmparatorlukta, hâkim kavmin fertleri, boyun eğdirilmiş kavimlerin ülkelerindeki her türlü maddeyi çok kolay elde edip rahat bir hayat sürerler, mahkûm kavimleri sömürürler. Hâkim kavmin ticâret erbabı ve şirketleri, imparatorluğun politikasında da etkili olup onu büyük ölçüde yönlendirirler.

Osmanlı'ya baktığımızda ise, böyle büyük Türk tâcirler ve şirketler görmüyoruz. Osmanlı Cihân Devleti'nin yüklendiği bir görev vardı: *İ'lâ-yı Kelimetullah*, yâni Allah'ın buyruklarını yüce tutmak, yeryüzünde hâkim kılmak. Bunun için Osmanlı Türkü, esas olarak cihâd ile meşguldü, ömrü *seferde* geçiyordu.⁵ Ticaret gayrimüslimlerin elindeydi: "Müslümanlar sâdece dört meslek biliyorlardı; idare, savaş, din ve tarım. Sanayi ve ticaret, bu işler tevârüs etmiş olan gayrimüslim tebeaya bırakılmıştı" (Lewis, 1968, 35). Osmanlı Cihân Devleti, emperyalist bir güç, bir imparatorluk olsaydı, o cemiyette en zengin kişiler Türkler olurdu. Halbuki durum, hiç de öyle değildi. Osmanlı, meselâ Yemen'e, 'Yemen Kahve Şirketi'nin işlerini kolaylaştırmak, Yemen'in ürünlerini sömürmek için gitmedi. Petrol ise yirminci yüzyılda bulunmuştur ve Osmanlı, Yemen petrolünü hiç kullanmamıştır. Osmanlı, Yemen'de, Bâbul Mendeb boğazını tuttu, 16. Yüzyılda

⁵ Sofra kelimesi, dilimizde cihâd hâtırasıdır, seferde yenen yemek demektir. Kur'ânı Kerîm'deki beşinci sûrenin adı *Mâide'dir*, dilimizde sofra dediğimiz nesnedir. Kur'ânı Kerîm'e bizden daha saygılı davranan hiçbir millet olmadığı halde, bugün bile, *mâide* değil, *sofra* kelimesini kullanıyoruz. Osmanlı Türkü, ömrü seferde geçtiği için, seferdeki yemek adı ile *sofra* kelimesini kullanmıştır.

Kismet kelimesi de cihad hatırasıdır; *gânimet* taksîm edildiğinde askere düşen pay demektir.

Portekizliler, daha sonra da İngilizler Kızıldeniz'e girip İslâm'ın kutlu beldeleri Mekke ve Medîne'yi işgal etmesinler diye binlerce şehîd verdi. Portekiz, 16. yüzyılda büyük deniz gücü idi. Hint Okyanusu, Portekiz Okyanusu hâline gelmişti ve fiilen, Kızıldeniz'e girip Mekke'nin iskelesi durumunda olan Cidde'ye saldırdılar, fakat püskürtüldüler. Niyetleri, Mekke-i Mükerrreme'yi alıp kendileri için de kutlu olan Kudüs'le değiş tokuş etmekte. Portekizliler, Tûr-ı Sînâ kasabasını yaktılar. Osmanlı Birinci Dünya Savaşı'nda, Yemen'de pek çok şehîd verdi, o günlerde yakılan

Adı Yemendir, gülü çemendir

Giden gelmiyor, acep nedendir?

türküsü halkımız arasında hâlâ yaşamaktadır.

Hint Okyanusunda, 16. yüzyılın büyük deniz gücü Portekiz'le savaşan **Pîrî Reis, Seydî Ali Reis, Murad Reis** gibi denizciler, Osmanlı'nın Hindistan'ı alıp orasını sömürmesi için değil, Hindistan, Malezya ve Endonezya'dan Hicaz'a hac için gelecek olan Müslümanların yol güvenliği için o sulara açılmışlardı. Osmanlı Cihan Devleti, 1567 yılında, Malaka ve Açe⁶ Sultanı **Alâeddîn Kakhâr**'ın isteği üzerine iki gemi, yüzlerce top ustası ve leventleri, o yöredeki Müslümanları 'Portakal Kâfiri' karşısında güçlü kılmak için göndermişti, ileride o bölgeyi alıp sömürmek gibi bir plânı yoktu.

2.3. Kültürel durum

İmparatorluk idaresi, *değişmez bir uygulama olarak* hakim milletin dilini, diğer kavimlere dayatır, çünkü dil, kültürün en önemli unsurudur. Şüphesiz, kültür, insan hayatının en temel, en çarpıcı veçhesidir, insanı insan yapan unsurların başında gelir. Öyle ki, insan, hangi kültür içinde yetişmişse, o kültürün malıdır, parçasıdır. Afrika'da, bir Avrupa sömürgesinde yaşayan yerli halk, emperyalist yönetim sonucu, kimliğini kaybedecek dereceye düşmüştü. Orada, okumuş olanlar ve onları takiben halk, İngilizce veya Fransızca konuşur hale gelmişti. Mesela İngiltere, Afrika'daki sömürgelerinde, yerli halkta öyle bir kafa şartlandırması (*attitude of mind*) yapmıştı ki bir Afrikalıya, hiç İngiltere'ye gidip gitmediği sorulduğunda, biçare, 'hayır, hiç Anavatan'da, yuvada bulunmadım' (*No, I have never been home*) diyordu. Fransız idaresindeki Cezâyir ve Tunus'ta, Fransızca bilmeyen bir yerli, iş bulamazdı, kendisinin bir gelir kaynağı da yoksa, resmen açlığa mahkûmdu. Rus İmparatorluğu Sovyetler Birliğinde, diğer milletlerin fertleri Rusça bilmek zorundaydı.

Osmanlı'ya gelince:

Türkçe'yi diğer milletlere dayatmak şöyle dursun, Kur'ân'ın dili olduğu için, öğretim kurumlarında *öğretim dili* olarak Arapça'yı altı yüz yıla yakın bir zaman boyunca kullandı. Osmanlı medreselerinde Türkçe değil, Arapça öğretiliyor ve bütün bilimler, Arapça olarak öğreniliyordu. Cuma hutbesi, Müslümanlar arası dille, Arapça olarak veriliyordu.

⁶ Günümüzde Malaka Malezya'da, Açe ise Endonezya'dadır.

Bundan başka, Osmanlı, kendi dili olan Türkçe'yi, Göktürk harfleri ile değil, Kur'ân-ı Kerîm harfleri olduğu için Arap harfleri ile yazıyordu. Öyle ki, artık o harfler, Araplar tarafından değil, Türk hattatlar tarafından en güzel biçimde yazılıyordu. Bunun yanında, Osmanlı Türkçe'sinde, Arapça kökenli kelime sayısı, Türkçe kökenlilerden daha fazla idi.

Arapça'da '**alem**, hem **bayrak**, hem de **özel isim** demektir. Devlet için bayrak ne ise, şahıs için isim de odur.

Olayları anlamanın, değerlendirmenin en sağlam, en iyi, en güvenilir yolu, onları yanyana getirerek karşılaştırmaktır. (juxtaposition). Karşılaştıralım:

1. Arap ülkelerini Osmanlı'dan koparıp oraları sömürge olarak yönetmiş olan, Arap kardeşlerimize Osmanlı'yı sömürücü olarak tanıtan, ders kitaplarını böyle hazırlatmış olan İngiliz ve Fransızların hükümdarları içinde **Arap ismi taşıyan bir tek hükümdâr var mıdır?** Böyle bir şeyin tasavvuru bile gülünçtür. Halbuki, değil Osmanlı hükümdarlarının, Osmanlı'nın yıkılışından yetmiş küsur yıl sonra bile, Türklerin birçoğunun adı Arap kökenlidir.

2. İngiliz ve Fransız öğretim kurumlarında **öğretim dili** olarak, İngilizce veya Fransızca değil de Arapça'nın kullanılması düşünülebilir mi? Hristiyan sömürgeciler için tasavvur ve tahayyül ötesi böyle bir durum, Osmanlı için altı yüz yıllık bir vâkıdır, bir gerçektir.

3. İngiliz ve Fransız dilinin, Arap harfleri ile yazılması, böyle yazılmış İngilizce ve Fransızca kitapların yüzyıllar boyunca kullanılmış olması, bu dillerle yapılan bütün resmi ve gayri resmi yazışmalarda sadece Arap harflerinin –asırlar boyunca– kullanılmış olması tasavvur edilebilir mi? O sömürgeciler için bu, tasavvur ötesi bir komiklik olurdu. Oysa, İslâm'ın temsilcisi Osmanlı, kendi dilini, bütün ömrü boyunca sadece Arap harfleri ile yazmış ve okumuştur.

4. İngiliz ve Fransız dillerinde kaç Arap kökenli kelime vardır? Batı için zifiri karanlık, bizim için pırıl pırıl geçen Ortaçağ'da, İslâm Medeniyeti tesiri ile, bu dillere girmiş olan *algebra*, *alcohol*, *admiral*, *risk*, *alchemy*, *chemist*, *chemistry*, *tariff*, *sherif* gibi az sayıda kelimedenden başkası bulunmaz. Unutulmamalıdır ki, kelimeler çok önemlidir; Geldikleri dilin sahibi olan milletin dünya görüşünü taşır ve yayarlar.

Arap âleminin kültür merkezi durumunda olan Mısır'ın başındaki **Abdunnâsır**, bir aralık İngiltere veya Amerika'nın bir konudaki tutumuna tepki olarak Mısır okullarında Fransızca'ya ağırlık verilmesini kararlaştırdı. **De Gaulle**, bütün masrafları Fransız hükûmetine ait olmak üzere, 400 Fransızca öğretmeninin Mısır'a gönderilmesine karar verdi!

Osmanlı Cihan Devleti'ne *imparatorluk* yaftasını yapıştırarak onu *emperyalist* bir devlet olarak göstermek gayretindeki Batılılara, yine iki Batılı'nın *emperyalizmle* ilgili yazdıklarıyla cevap verelim:

'Emperyalizm (Latince *İmperium*: kudret, iktidar'dan türeme) genellikle ticari ve sınai yayılmanın bir aleti, vasıtası olarak bir imparatorluk kurma ve yönetimi.

15.Yüzyıldan başlayarak İspanya, Portekiz, Hollanda, Fransa ve İngiltere denizaşırı imparatorluklar kurmağa başladılar.” (Cook, 1983a, 152). “19. Yüzyılda Avrupa emperyalizmi daha ileri götürüldü ve öncekinden çok daha etkili hale geldi. Bu, iki merhalede oldu. Birisi, 1870’lere doğru gelen ve ilk merhale denebilecek olandır. Bu merhalede, eski emperyal güçlerin bazıları imparatorluklarını daha da genişletmeğe devam ettiler: Rusya, Fransa ve İngiltere böyleydi. Ötekiler durakladı veya imparatorluklarını küçülmüş buldu, bu grupta Hollanda, İspanya ve Portekiz vardı. (Roberts, 1987, 835).

Bir de Osmanlı Cihan Devleti’ne bakalım:

“Ondokuzuncu yüzyıla kadar Türkler, kendilerini herşeyden önce Müslüman olarak algıladılar; onların bağılılığı, çeşitli seviyelerde, İslâm’a ve Osmanlı Hânedanı ve devletine âit idi. *Adamın konuştuğu dilin, oturduğu bölgenin, âit olduğunu iddiâ ettiği ırkın, şahsî, hissî veya içtimai bir husûsiyeti olabilirdi. Bunların hiçbir siyâsî önemi yoktu.* Türkler kendilerini İslâm’la öylesine özdeşleştirmişlerdi ki, Türklük kavramının kendisi bile –Türk dilinin canlılığını korumasına ve teoride olmasa bile fiilen bir Türk devletinin varlığına rağmen-revaçta değildi... İdâreciler ve okumuşlar, İslâm içinde farklı bir kavmi ve kültürel kimlikleri olduğunu, Araplar ve İranlılar kadar farkında değillerdi. “(Lewis, 1968, 2).

Bu konuda, son olarak, cihânşümul “*özel isimler tercüme edilmez*” kuralını hatırlatalım.

3. HÜMÂYÛN

Osmanlı, kendisinin, son Semâvî Mesaj’ın, İslâm’ın taşıyıcısı, yayıcısı olduğuna inandığı, siyâsî varlığını bu dünya görüşü teşkil ettiği için, devleti ile ilgili birçok konuda **hümâyûn** sıfatını kullanmıştır. Hümâ, çok yükseklerde uçan kuş olup, hümâyûn: hümâyâ mensup, onunla ilgili, **semâvî** demektir. Bunun içindir ki, Osmanlı, kendi ordusuna, *gök ordusu*, *semavi* ordu anlamına *ordu-yu Hümâyûn* demiştir. Osmanlı Donanması, *Donanma-yı Osmaniyye* değil, *Donanma-yı Hümâyûndur*. Merkez karar organı *Divan-ı Hümâyûn*, Padişah’ın mührü *Mühr-i Hümâyûn*, Sultan’ın el yazısı *Hatt-ı Hümâyûn* diye anılmıştır. Topkapusu Sarayının ilk kapısı *Bâb-ı Hümâyûn* adıyla anılmakta idi.

Dîvân-ı Hümâyûn’un, İngilizce bazı kitaplarda *Imperial Council* diye anılması fahiş hatadır.⁷

Aslında, **semâvî** dediğimiz her üç dîn (insanların ilk iki safhasına değişik isimler vererek Mûsevilik, Hristiyanlık dediği ve İslâm), aynı ilâhî kaynaktan gelmektedir. İslâm’a göre, bütün Peygamberler aynı dînin tarihin akışı içindeki tebliğcileridirler.

⁷ Bu konudaki alışkanlıktan, iyi bir araştırmacı olan ve Osmanlı’ya diğer Batılı tarihçilerden çok daha tarafsız bakabilen, iyi niyetinden şüphe etmediğimiz Stanford Shaw dahî kurtulamamıştır (Shaw, 1991, I., 25, 26, 101, 102, 108, 115, 117, 120, 123, 164, 258, 280, 289).

Bir kimse, Hz. Adem'i, Hz. İbrahim'i, Hz. Mûsa'yı, Hz. İsa'yı ve diğer gönderilmişleri *Peygamber* olarak kabul etmezse, *Müslüman* olamaz. Bunun içindir ki, altı köşeli yıldız, Osmanlı'da, Süleyman Aleyhisselam'ın mührü olarak kabûl görmüştür: Ünlü Osmanlı Kapudân-ı Deryâ'sı **Hazır Hayreddin Paşa'nın** sancağında, *zülfi karla birlikte mühr-i Süleymân* da vardır. Osmanlı Cihan Devleti, Süleyman Peygamber'in akıllı veziri Asaf b. Berhiyâ'yı takdîrle yâd ederek, en büyük sorumluluğu taşıyan, Pâdişâh adına iş gören Sadrâzam'ına Asaf'ı örnek kabûl ettiği için, Sadrâzamın ikâmetgâhını *Bâb-ı Asafî* diye anmıştır.

4. FETH

Türkçe'de 'feth' dediğimiz *feth* kelimesinin sözlük anlamı *açmak* demektir. Istilâh, terim mânâsı ise, "bir ülkeyi, bir beldeyi İslâm'a açmak"tır, *fitrat* dîni olan İslâm ile, *fitrat* üzere yaradılmış olan insanlar arasındaki engeli ortadan kaldırmak, insanların, yaşayan İslâm'la temasını sağlamaktır.

Feth kelimesinin mesela İngilizce'ye fiil olarak *to conquer*, isim olarak *conquest* diye çevrilmesi, **Fatih**'in *Conqueror* şeklinde ifade edilmesi doğru değildir; vakıayı, gerçeği yansıtmaz. *To conquer*, bir ülkeyi zaptetmektir. **Napolyon'un, Hitler'in** başarıları da *conquest* tir. *Feth* ise, sadece bir ülkeyi zaptetmek, ele geçirmek değildir; fethedilen ülkede İslâmî değerleri hâkim kılmaktır. *Feth* kelimesi yerine başka bir kelime kullanmak, *fethin içeriğini boşaltmak, eylemi nötrleştirmek* tir.

5. VEZİR

Merkezî idârede, dîvân-ı Hümâyûn'da vezîrler vardır. Vezîr kelimesinin meselâ İngilizce'ye *minister* diye tercüme edilmesi doğru değildir. *Minister*: a) *belli bir bölümden sorumlu bakan (the foreign minister; the Minister of Education)*, b) *'Ambassador (büyük elçi) dan daha aşağı rütbedeki temsilci (the Belgian minister in Madrid)*, c) *papaz (The Reverend Philip Fortes was inducted as minister of the local Baptist church in 1992) (Cambridge, 1995, 901) mânâlarına gelmektedir.*

Elçi, papaz gibi mânâlar bir yana bırakılsa bile, *vezir* kelimesi, *bakan* kelimesinin ifade ettiği kavramla da tam örtüşmez. Bakan, Başbakan'a bağlı, *belli bir hükûmet biriminin başındaki kişidir. Dîvân-ı Hümâyûn'da* ise, belli mahdût sayıda vezir vardır, öyle görev bölümü yoktur. En önemlisi de, bakan'ın yetki ve sorumluluğu ile vezîr'inki çok farklıdır.

*Vezir, yük yüklenmiş, yükün altındaki, 'sorumluluk yüklenmiş' kişi demektir.*⁸ Bu kavramın gereği gibi anlaşılabilmesi için *ra'iyyet*, *re'âyâ* kavramının iyi bilinmesi gerekir.

6. RAIYYET

Osmanlı Cihân Devleti'nde, yönetilenlere *re'âyâ* denirdi. *Re'âyâ*, *ra'iyyet* kelimesinin çoğuludur, kelime anlamı *gözetilenler, korunanlar, kullananlar*,

⁸ Kur'ân'ı Kerîm'deki "We lâ teziru wâziretun wizre uhrâ (el En'âm (6): 164) (Hiçbir nefis, başkasının yükünü taşımaz, hiçkimse başkasının yaptığından sorumlu değildir) âyet-i kerîmesiyle ilgilidir, *wizr*, 'yük, sorumluluk' demektir.

bakımlarına dikkat edilenler demektir.⁹ Kelimenin kök anlamı, *otlatmak*, *bakımını üstlenmek*, *sorumluluğunu almaktır*. Çoban, nasıl sürüsünden sorumlu ise, ra'yyet'in yönetimini üstlenen de öylece *sorumludur*. Yönetilenler için İngilizce'de *subject* denmektedir.¹⁰ *subject*, görüldüğü gibi, 'boyun eğdirilmiş' demektir, *ra'yyet'den* çok farklıdır.

7. FEODALİTE

Batılı yazarlar, Osmanlı Cihân devleti'ndeki *tımar* düzeninden, kendi toplumlarının Ortaçağdaki durumuna benzeterek *feodalite* diye bahsederler. Dikkatsiz ve bilinçsiz tercümelerle, bu *vehim*, bu *fâhiş yanlış* bize de geçmiştir, kimi politikacılar, hiç düşünmeden, *feodal düzenden* bahsetmektedirler.

Feodalite'de, bölge hâkiminin toprakları üzerinde yaşayan halkın, insanların hiçbir hakları yoktur; insanlar, *serftir*, toprağa bağlı köledir.¹¹ Bir arazi parçası satıldığında, serfler, sanki *çiftlik hayvanı imişler gibi*, toprakla birlikte satılırdı. Serften bir kız evlendiğinde, ilk gecesini, kocasıyla değil, toprak sahibiyle geçirmek zorundaydı, buna latince *jus primae noctis* (ilk gece hakkı) deniyordu. Osmanlı *tımar düzeninde* ise, böyle bir rezâlet şöyle dursun, tımarlı sipâhi, re'âyâ'nın, can, mal ve ırz güvenliğinden sorumlu idi. Savaşta yararlık gösterene, *kılıç tımarı* olarak belli sayıda köylerin sorumluluğu verilir, oralardan *devlet adına vergiyi toplayan* tımarlı sipâhi, bunun karşılığında, cihâda hazır, tam teçhizatlı belli sayıda asker bulundururdu.

8. CİZYE

Cizye, Arapça bir kelimedir, *fi'le* veznindedir, *cezê* (karşılığını vermek) fiilinden türemiştir, bir nevi karşılık demektir. *Fi'le* vezni, *tarz*, *nevi* anlatır. Nitekim, *rece'a*, geri dönmek demektir, *fi'le* veznindeki *ric'at*, 'bir nevi geri dönüş' (düzenli şekilde geri çekiliş) demektir, *bozgun halinde darmadağınık kaçmak değildir*.

Gayrimüslimler askerlik yapmadıkları için, savunmaya katkıları olmadığından dolayı, kendilerinden, 'bir nevi karşılık' olarak cizye alınır. Cizye, gayrimüslimlerin hepsinden de alınmazdı; papazlardan, kadınlardan, çalışamayan yaşlılardan, çocuklardan cizye alınmaz, ödeyenlerden de, mali durumlarına göre (a'lâ, evsat ednâ seviyelerinde) alınır.

⁹ *Femâ Ra'awhâ Hakka Ri'âyetihâ (el Hadid (57): 27) (buna da gereği gibi ri'âyet etmediler, uymadılar, o işin hakkını vermediler).*

¹⁰ **Subject** (person): a person who lives or who has the right to live in a particular country, esp. a country with a king or queen. *He is a British subject.*

Subject (govern) to defeat (people or a country) and then control them against their wishes and limit their freedom. *The invaders quickly subjected the local tribes. (Cambridge, 1995, 1451)*

¹¹ Roma İmparatoru Constantine, bazı meslekleri vîrasî kıldı, oğulun, babasının işini sürdürmesini emretti, ayrıca, *coloni'nin*, toprağı ücretle işleyenlerin ordan ayrılmasını yasakladı, bu emir, *coloni'yi* sürekli olarak toprağa bağlı serfler hâline getirdi (Hart, 1989, 164).

Cizye, Kurân-ı Kerîm'de buyrulmaktadır¹² ve Hz. Muhammed (s.a.s.) m. 630 yılında, Tebuk Seferi sırasında, Eyle Hâkimi Yuhanna b. Ru'be'den cizye alınmıştır: Cerbâ ve Ezruh halkı da gelmiş ve cizye ödemişlerdir (İbn Hişâm, 1375=1975, II, 525).

9. SONUÇ

Sonuç olarak; bütün toplumların aynı merhalelerden geçmek, iç yapılarını birbirine benzetmek gibi bir mecbûriyetleri olmadığını, tarih boyunca da, bütün toplumların aynı merhalelerden geçmediği, iç yapılarının birbirinden çok farklı olduğu vâkıasının hatırdan çıkarılmaması gerekir. Nitekim, bu gerçek, yine Batılılarca da zaman zaman dile getirilmektedir. Misal olarak birini sunalım: “Ülkeler ve halklar diğerlerinden farklı (unique) dir ve birbirlerine sâdece sınırlı, özel noktalarda –aldatılarak- benzelitebilir” (Emerson, 1967, vii).¹³ Osmanlı târihini ele alırken, incelerken, Osmanlı kendisiyle ilgili olarak hangi deyimleri kullanmışsa onları kullanmak, *nomenclature* prensibini çiğnememek gerekir; bu hususa riâyet edilmezse ortaya konan, Osmanlı değil, *Osmanlı karikatürü* olur.

KAYNAKÇA

Cambridge International Dictionary of English (1995).

Cambridge University Press.

Cook, C. (1983). *Dictionary of Historical Terms*, London: Macmillan.

Emerson, R. (1967). *From Empire to Nation*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Hart, M.H. (1989). *The 100 A Ranking of the Most Influential persons in History*, Malaysia: Golden Books.

İbn Hişâm. (1375=1975). *es-Siyretun Nebewiyye*, (Heyet), Kahire.

Lewis, B. (1968). *The Emergence of Modern Turkey*, Second Edition, London.

Mustafa Na'îmâ. (1280). *Ravzatul Huseyn fî Hulâsati Ahbâril Hâfikayn (Na'îmâ Tarihi)*, İstanbul.

Roberts, J.M. (1987)., *The Hutchinson History of the World*, London: Hutchinson.

Shaw, S. (1991) *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Cambridge.

Taylor; A.J.P. (1988). *The Course of German History*, London: Routledge.

¹² (et Tevbe (9): 29) (Kendilerine Kitap verilenlerden Allah'a ve Ahiret Günü'ne inanmayan, Allah ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve Hak dini kendine din edinmeyen kimselerle savaşın, ta ki küçülerek elleriyle cizye vereler).

¹³ “Countries and peoples are unique and are not so easily lured into identity with each other save on limited, and specific points.”